

PANAIT I. PANAIT

VECHIMEA AȘEZĂRILOR SĂTEȘTI DE PE BRATUL BORCEA *

Desprinzându-se din matca veche a Dunării în apropierea localității Ostrov, Borcea își sapă albia pe o lungime de cca. 100 km scăldând pe partea stângă ultimele terase ale Cîmpiei Bărăganului, iar pe cea dreaptă lunca brăzdată de privaluri ale Băltii Ialomiței. Un șirag de 25 de state și orașe urmează firul apei înscriind una din cele mai dense aglomerări de așezări omenești pe care Dunărea a favorizat-o pe pământul românesc. Istoria acestor localități rămîne tributară modestelor informații ale pictorului Constantin Predeleanu, tipărite în anul 1884¹ sau studiul datorat dr. Pompei Samarian consacrat orașului Călărași și împrejurimilor lui². Nu putem aminti nici o lucrare mai amplă care să reflecte evoluția acestor așezări, Ialomița fiind unul din județele extrem de puțin studiate din punct de vedere istoric. Faptul este nejustificat deoarece și aici, ca și în numeroase alte zone ale țării viața omenească a pulsat cu o intensitate incontestabilă din cele mai vechi timpuri și pînă în zilele noastre. Cercetările de suprafață ale Muzeului din Călărași³, urmate de săpături sistematice executate în colaborare cu Institutul de arheologie din București și completate cu descoperirea unor tezaure moneșare, au dovedit prezența pe malurile Borcei a unor valoroase stațiuni arheologice. Se impune în primul rînd Grădiștea Coșlogeni cu vestigiile ei ce datează din ultima etapă a epocii bronzului, și care se înscriu într-o cultură cu puternice ramificații în Dobrogea și sud-estul Munteniei⁴; monumentele arheologice de la

* Comunicare prezentată la Sesiunea științifică a Muzeului de arheologie Constanța din 16—18 octombrie 1970.

¹ Constantin Predeleanu, *Noțiuni istorice asupra județului Ialomița*, București, 1884.

² Dr. Samarian Gh. Pompei, *Istoria orașului Călărași*, București, 1931, p. 42.

³ Niță Anghelescu, *Cercetări și descoperiri arheologice în raioanele Călărași și Slobozia* în SCIV tom. VI, 1966, nr. 1—2, p. 314. Din nefericire notele întocmite de P. Polonic în 1899 cu ocazia unei prospecțiuni arheologice pe Borcea au rămas în manuscris.

⁴ Sebastian Morintz, Niță Anghelescu, *Cultura de tip Coslogeni*, SCIV tom. 21, 1970, 3, p. 405.

Mircea Vodă din sec. IV—III î.e.n.⁵ ca și cele de la Dichiseni din sec. I—III e.n. Gildău, Pietroi, Cocargea (azi Borcea), Bordușani, Făcăeni⁶ etc. aparținând diferitelor etape ale istoriei⁷. O importanță deosebită prezintă bogatul lot de sigilii din sec. VII—X găsite în zona Călărași⁸. Localitatea Jegălia constituită pe un maror de terasă înconjurat din trei părți de apele Iezerului ce deschide Valea Jegăliei, se dovedește a fi o interesantă stațiune arheologică. Însuși C. Predeleanu consemnează faptul că atunci când apele Iezerului scădeau în albia lui se găseau monede de argint și aramă cu inscripția „Sarmis o Vasilevs“⁹. În 1968 un important tezaur de monede romane republicane s-au descoperit aici, într-o zonă intens locuită⁽¹⁰⁾. Pe o lungime de aproape 1000 m șanțurile digurilor ce străbat lunca dintre satul Beilic și Borcea au scos la iveală urme de locuințe și numeroase fragmente de vase ceramice. Pe malul de nord-est al Iezerului au fost identificate cuptoarele unor bordeie din sec. VI—VII iar pe terenul fermei avicole a C.A.P. un bogat material datînd din sec. X—XI¹¹. Vestigii din vremea feudalismului timpuriu sînt atestate la Măgureni¹² și în alte părți.

Pe acest culuar, limitat pe de o parte de apele fluviului iar pe de alta de vechiul drum al Brăilei, tăiat de cca. 400 de stînji spre Bărrăgan¹³ s-au constituit și așezările medievale de pe Borcea. Izvoarele cartografice le atestă tîrziu și parțial. Abia în hărțile executate în cea de a doua jumătate a sec al XVIII-lea încep să apară localități înscrise pe malul stîng al brațului Borcea. Astfel harta „Cursului Dunării de la Viena pînă la vărsarea în Marea Neagră“ tipărită la Paris post 1773 consemnează satele Karabot, Brînzei, Beilpie, Piatra, Buldur, Lateny și Caycesty¹⁴. În harta geografului Robert de Vaugondy, tipărită în 1778, sînt trecute doar localitățile Lichirești și Oraz Flazi Piuă Pietri¹⁵. Importante informații cartografice sînt înscrise pe harta austriacului F. Jos. Ruhendorf, din 1788, în care Borcea este populată cu 11 așe-

⁵ A. Atanasiu, *Descoperirea unor amfore grecești în județul Ialomița în anii 1960—1961* în Revista Muzeelor VI (1969) 2 p. 162—163.

⁶ Ion Barnea, *O cercetare arheologică pe Borcea*, în Revista Muzeelor III (1966) 2 p. 155—161.

⁷ Materialele păstrate la Muzeul județean din Călărași ne-au fost prezentate de Directorul muzeului, Niță Angheliescu.

⁸ Ion Barnea, *Noi sigilii bizantine de la Dunărea de Jos* în S.C.I.V. tom. 17 1966, nr. 2 p. 277—278. Vezi și SCIV tom. 17 1966, nr. 1 p. 43—50.

⁹ Așezarea își trage numele de la un Jega sau Jiga întrucît hotărnicile vechi amintesc constant de „stîlpul Jegai“. „Stîlpul Jigăi“ Arh. Inst. Centr. București. Ref. Arg. 1864 dosar 1095 f. 7—7 v ; 5—6.

¹⁰ Sebastian Morintz, Niță Angheliescu, *op. cit.*, în S.C.I.V. tom. 21/1970/ 3. p. 396.

¹¹ Descoperiri făcute în august 1970 cu ocazia unor cercetări de suprafață.

¹² Niță Angheliescu, *op. cit.*, în S.C.I.V. tom. VI (1955) nr. 1—2, p. 327.

¹³ În planul Dichisenilor ridicat la 14 august 1864 se indică „Drumul cel mare numit allu Balți (vechi drum postal)“ care nu urmează actuala șosea județeană. Arh. Ist. Cent. București. Ref. agr. 1864 dos. 1063/pl. 495.

¹⁴ Muzeul de istorie a municipiului București inv. 11093.

¹⁵ Ibidem inv. 11064. Rizzi Zanoni menționează în harta sa scoasă la Veneția în 1782, numai Belipie (Beilic), Piuă Pietrii și la vărsarea Ialomiței Caycesty — M.I.B. inv. 25664.

zări¹⁶. În general localitățile consemnate pe hărțile sec al XVIII-lea sînt în număr de 23, cea mai completă situație găsindu-se în harta austriacă din 1789—1791¹⁷. Acest izvor cartografic redă aproape fidel totalitatea așezărilor deoarece la numai trei-patru decenii mai tîrziu harta rusească cuprinde și ea peste 25 de sate, mai mari sau mai mici¹⁸. Imperceptibile diferențe se datoresc citorva cătune, ca de exemplu Gura Văii înfiripate la începutul sec. XIX¹⁹. Ca atare în sec. XVIII numărul așezărilor era aproape identic cu cel din zilele noastre. În însemnările sale istorice și geografice Bawer amintea ca existînd în deceniul al optulea al sec. al XVIII-lea un număr de 22 state dintre care Maltezi, Măgureni și Mestiteni, sînt apreciate ca așezări mici²⁰.

Deși izvoarele sînt puține și lacunare se poate stabili faptul că nu toate aceste așezări au aceeași vechime. Astfel în sec. al XVIII-lea orașenii retrași din Piuia Pietrii au format, în apropiere de Ialomița, satul Berlești²¹. După războiul încheiat în 1774 modestele așezări de pe ostroavele Strîmbului, Cardina, Trinșani, Stîrciu, Moșditu, s-au spart locuitorii retrăgîndu-se din zona bălții pe țărmlul stîng al Borcii. Nu are nici un temei informația lui C. Predeleanu privitoare la înființarea satului Maltezi după 1775²², căci o hotărnicie a moșiei Stelnica făcută de G. N. Cordea în 1889 amintește despre moșnenii de la Maltezi atestați într-un hrisov din 1715²³. Ca atare așezarea este mult mai veche. Un secol mai înainte însă, documentele semnalase înființarea unor sate pe Borcea.

La 15 februarie 1614 un hrisov al lui Radu Mihnea consemnează închegarea pe ocina Brîncenilor /localitate lîngă Jegălia/ a Satului Nou care poate fi Beilicul de azi²⁴. Actul domnesc arată că locuitorii sînt

¹⁶ Likorest, Dalfani, Csoreni, Bieilik, Zigolia, Timbireșt, Duest, Stelnika, Bordubani, Lateni, Orasch-Flost. M.I.B. inv. 11058. I. F. Schmid în „Karte von der Walachei, Moldau und Bessarabien“ din 1788 tipărită la Viena, menționează opt așezări: Karobat, Brintschaeny, Beilip, Pitra, Tegani, Boldurescht, Lataeny, Fakoeni, M.I.B. inv. 11063.

¹⁷ Harta austriacă a lui Specht Obrist înscrie următoarele localități: Mogurean, Tona, Hottar, Koszliessen, Dikisen, Schokarich, Xegalio, Gildo, Piatra mare, Piatra mică, Futești, Ducești, Stelnikd, Maltecz, Fakoeni vel Tschogain, Borduschan mik, Borduschan mare, Lateny, Fakojen. Petraj, Vladeny, Kadabajin, Flosk. Acad. Rom. D. XXVII/6.Pl.100 : 108, 107, 106.

¹⁸ Constantin C. Giurescu, *Principatele române la începutul secolului XIX*, E. S. București, 1957, p. 237—239.

¹⁹ Constantin Predeleanu, *op. cit.*, p. 13.

²⁰ M. de Bawer, *Memoires historiques et géographiques sur la Valachie*, Leipsic, 1778, p. 141—142.

²¹ Constantin Predeleanu, *op. cit.*, p. 45.

²² *Ibidem*. Vezi și Iorgu Iordan, *Toponimia românească*, București 1963, p. 277 care arată că maltezi sînt „oamenii originari din Malta“, subliniind totuși că numele așezării derivă de la acela al unui stăpîn de loc și nu de la o comunitate.

²³ Arh. Ist. Cent. București, Ref. agr. 1864, dosar 1067.

²⁴ În cartea lui Grigore Ghica din 17 martie 1752 sînt menționate satele *Brînceni*, *Jăgălia* și *Beilicul* ceea ce însemna că la acea dată satul își luase denumirea ce o are și în prezent. Arh. Ist. Cent. București. Mst. Dealul 22/35 și Documente privind relațiile agrare în veacul al XVIII-lea. Țara Românească p. 510. Cu zece ani înainte, la 25 aprilie 1742 se vorbește de „oadaia numită Beilic“. Doc. priv. relat. agr. veac. XVIII I Țara Românească, p. 402.

„pribegi din altă țară“²⁵, adică de peste Dunăre cum menționează și un alt hrisov emis la 10 iulie 1614²⁶. La 25 noiembrie 1616 Alexandru Vodă Iliasi preciza că Satul Nou s-a constituit „încă de pe vremea lui Șerban Vodă“²⁷, stabilindu-i astfel vechimea între anii 1602—1611. Era un sat cu 154 capi de familie, aproape toți români, proveniți din Dobrogea. Transferul de locuitori între așezările de pe malurile Dunării a fost de fapt permanent.

La 158 este cunoscut Pătru Arbănoșiu de la Cernavoda care posedă ocină în vatra satului Babele, de lângă actualul oraș Fetești²⁸. Un document din 3 martie 1719 se referă la locuitorii „din Țara turcească“ / Dobrogea n.n. / stabiliți cu ani în urmă la Vlădeni²⁹, Stelnică, proprietatea marelui spătar Mihai Cantacuzino, a găzduit de asemenea oameni veniți de peste Dunăre³⁰.

Procentul de bază al așezărilor de pe Borcea este dat însă de sate vechi ale căror începuturi le putem stabili astăzi cu suficientă siguranță. Beneficiem pînă în prezent de izvoare scrise directe și indirecte și numai de cîteva descoperiri arheologice medievale.

Sondaje arheologice nu s-au făcut decît la Piuia Pietrii de către cercetătorul Nicolae Constantinescu³¹, care a surprins prin săpăturile făcute, urme de locuire din sec. al XIV-lea. Un vas de la sfîrșitul aceluiași veac s-a descoperit și la Călărași³². În apropierea localității Dichiseni este semnalat tezaurul de monede feudale, datînd de la mijlocul secolului al XIV-lea³³. Aceste cîteva descoperiri reprezintă mărturii materiale care confirmă concluziile ce se degajă din studierea izvoarelor scrise.

În documentele sec. XIV—XVI sînt amintite 20 de sate pe Borcea din care 2 din sec. al XIV-lea, 9 din sec. al XV-lea și 9 din sec. al XVI-lea³⁴. Marea lor majoritate apare în legătură cu daniile voievodale făcute mănăstirilor Cozia, Dealul, Argeș, Mărgineni, Snagov, Ținganul,

²⁵ *Documente privind istoria României, B. Țara Românească, veac XVII/II*, p. 240 (Se va cita D.I.R.B. Țara Românească).

²⁶ *Ibidem*, p. 299. În rîndurile acestora se aflau: Nedelco cojocar, Oprea și Stoian meșteri, Șarban, păslariul, Necula pușcariul, Goia stuparul ș.a. *Ibidem*, veac XVII vol. III, p. 54.

²⁷ *Ibidem*, p. 53. Un alt hrisov dat la 1 mai 1628 care arată că locuitorii Satului Nou“ s-a adunat încă în zilele lui Șerban Vodă“ stabilește scutirile și obligațiile pe care le aveau acești locuitori. Arh. Inst. de Istorie „N. Iorga“.

²⁸ *D.I.R.B. Țara Românească, veac XVI*, vol. IV, p. 461.

²⁹ Arh. Ist. Cent. București, Ref. agr. 1864 dos. 1060/478.

³⁰ C. Predeleanu, *op. cit.*, p. 45.

³¹ N. Constantinescu, *Raport asupra săpăturilor de la Piuia Pietrii (mss)*.

³² Piesa este expusă în Muzeul județean de la Călărași.

³³ Informații primite de la cercetătorul N. Anghelescu.

³⁴ Lumineani, Corneani, (1386—1418) Brînceni, Jegalia (1447—1456), Făcăeni, Floci, Șteanca /Stelnică/, Bordușani, Vlădeni, Blagodești /1467/ Păpeanii /1475/, Timburești /1501/, Căscioarele, Noiani /1510/, Trănsani, Dichisești /1523/, Futești /1528/ Cegani /1554—1557/, Stîlpeni /1571/, Babele /1580/.

Mislea sau unor dregătorii domnești³⁵. Este de amintit că grupul inițial de mănăstiri i se vor alătura în sec. XVII—XVIII și altele ca : Plum-buita, Sf. Ioan din București, Radu Vodă, Sinaia, Episcopia Buzăului⁽³⁶⁾. Prima din aceste danii făcută de Mircea cel Bătrîn este amintită în hrisovul din 12 decembrie 1424, dat la Tirgoviște de Dan II, care întărește Coziei „de la Săpatul³⁷ toate bălțile câte se află pînă la gura Ialomitei, pe Dunăre și Lumineni și Corneni și moară la Cătălui, cu satul, precum a ridicat și a zidit această mănăstire Sfintrăposatul Mircea voievod și a dăruit și a adaugat aceste mai sus scrise acelei sfinte mănăstiri...”³⁸. Dar stăpînirea Coziei era mult mai întinsă în sec. al XV-lea. Hrisovul din 15 ianuarie 1467 dat de Radu cel Frumos, amintește de satele în care se încărcau carele cu pește : „Steanca sau Burdușani, sau la Făcăeni, sau la Vlădeni și la Blagodești sau la Corneani“. Actul scris de Stan „în cetatea București“ mai menționează și pîrcălabii de la Floci³⁹. O copie după un act dat de Constantin Vodă Brîncoveanu mănăstirii Dealul privind Brîncenii și Jegălia spune că „aceste sate fostu-i-o cumpărat răposatul Vladislav Voievod bătrînu“ (1447—1456) care a hotărît ca părinții călugări să beneficieze de „zeciuala de pește, și din stupi și din rîmători“⁴⁰. Rezultă așadar că în sec. al XV-lea toate aceste nouă sate atestate documentar erau pe deplin consolidate, avînd un număr important de locuitori⁴¹. Din punctul de vedere al vechimii, lor li se pot alătura așezările Timburești (Pietroiu), Căscioarele (azi dispărut). Moiani (Satnoieni), Dichiseni, Fetești, Trănșani (clispărut). toate atestate în documentele primelor decenii ale sec. al XVI-lea.

Dar, așa cum s-a constatat și în alte părți⁴², și aici mențiunea documentară nu corespunde, de cele mai multe ori, cu începuturile așezărilor respective. Apare sugestivă enunțarea în toate hotîrnicile vechi ale moșiei Jegălia a „Cetățuiei“ sau a „Cornului Cetățelei de la mieznoapte“ care indică un loc fortificat din trecut⁴³. Unele indicii apar consemnate în hrisovul lui Moghilă Voievod din 5 aprilie 1620 care amintind de neînțelegerile dintre mănăstirea Mislea și Ioachim fiul

³⁵ Printre cei mai vechi feudali atestați în documente se află, Șerbu paharnicul posesorul Dichisenilor, sat schimbat cu Neagoe Vodă Basarab (D.I.R.B. *Țara Românească*, veac XVI vol. I, p. 294 ; Albul Rogoz vornic din Futești (*Ibidem*, vol. II, p. 42) ; Stănilă vornicul posesorul Ceganilor (*Ibidem*, vol. III p. 19). Badea vel clucer stăpîn pe Gîrla lungă de la Timburești (*Ibidem*, p. 20), Horvat mare portar stăpîn de ocină tot la Timburești (*Ibidem*, vol. IV, p. 116) ș.a.

³⁶ D. Fotino, *Istoria generală a Daciei*. Traducere G. Sion, București, 1859 III, p. 197.

³⁷ O localizare judicioasă a acestui topanimic la C.C. Giurescu, *Istoria pescuitului și pisciculturii în România*, I București, 1964, p. 68—69.

³⁸ *Documenta Romaniae Historica B, Țara Românească I*, p. 57.

³⁹ *Ibidem*, p. 222.

⁴⁰ Arh. Ist. Centr. București, Ref. Arg, 1864, dosar 1095 f. 5—6.

⁴¹ În 1568—1577 numai partea lui Stoica Gighiri din Dichiseni avea 100 de rumâni. D.I.R.B. *Țara Românească*, veac XVI vol. 3, p. 269.

⁴² Panait I. Panait, *Cultura materială a Țării Românești în sec. al XIV-lea*. Comunicare la Conferința națională de arheologie din decembrie 1969, Craiova (mss).

⁴³ D.I.R.B. *Țara Românească veac XVII*, vol. II, p. 85—87.

vornicului Hamza, sublinia că au adus călugării atît cartea Radului Vodă Paisie de cumpărare a Stelniciei „cît și alte cărți vechi ale altor domni peste acestea moșii“⁴⁴. Cînd Mihnea cel Rău dă lui Manea⁴⁵ jumătate din Blagodești, se menționează în actul din 16 iunie 1507 „că este bătrînă și dreaptă moșie moșnenească“. De fapt enclave de moșneni s-au menținut, în pofida creșterii continue a proprietăților mănăstirești, pînă tîrziu în sec. XVIII—XIX, la Cegani și Maltezi⁴⁶ ! În lumina acestor știri apare mai justificată, cererea regelui maghiar din 1358 de a se permite negustorilor transilvăneni să-și desfacă mărfurile lor între vîrsarea Ialomiței și Brăila⁴⁷, zonă la fel ca și cea din sus de Piuia Pietrii, locuită de vechi așezări satești.

Borcea și brațul ce închide balta Brăilei reprezintă un teritoriu de veche locuire românească. Unele studii susțin pe bună dreptate că cetatea de Floci este anterioară formării statului feudal Țara Românească⁴⁸. Deși cercetările arheologice sînt la început ele permit să considerăm posibilă existența în sec. XIII—XIV nu numai a acestui tîrg ci și a unui grup de așezări satești dispuse atît pe cursul Ialomiței cît și pe cel al Borcei.

QUELQUES SITES HUMAINS SUR LE BRAS DE BORCEA

Résumé

L'auteur présente des découvertes archéologiques qui aident à préciser l'ancienneté de quelques sites humains sur le bras de Borcea.

Grădiștea Coslogeni — l'âge du bronze ; Mircea Vodă — IVe — IIIe s. av. notre ère ; Dichîșeni, Gildău, Pietroi, Cocargea, Bordușani, Făcăeni — divers objets antiques ; zone Călărași — des sceaux du VIIe — Xe s. de notre ère ; Jegălia — des trésors monétaires et de la céramique romaine.

Les sites du moyen âge sur la Borcea sont marqués sur des cartes exécutées dans la seconde moitié du XVIIIe s. Telle est la carte : „Le cours du Danube à partir de Vienne et jusqu'à son embouchure“ (datant de 1773), celle de Robert de Vaugondy (datant de 1778) et celle de F. Jos. Ruhendorf (1778).

On trouve en général environ 23 localités, c'est donc à peu près la même situation que de nos jours.

L'auteur, en partant de quelques documents, discute aussi les données se rapportant à l'ancienneté de ces sites, qui varie de l'une à l'autre.

Les vestiges archéologiques ne sont très nombreux. A Piuia Pietrei (XIVe s.), à Călărași (XIVe s.), à Dichîșeni (un trésor du XIIIe s.).

Ces découvertes confirment les informations documentaires qui font mention de 20 villages : deux au XIVe s., neuf au XVe s., encore neuf au XVIe s. La plupart étaient des dons faits par les princes aux monastères de Cozia, Dealul, Argeș, Mărgineni, Snagov.

⁴⁴ Arh. Ist. Centr. București, Ref. Agr. 1864, dosar 1067.

⁴⁵ *Ibidem*, dosar 1060.

⁴⁶ *Ibidem*, dosar 1067.

⁴⁷ Hurmuzaki-Iorga, *Documente XV/I* p. 1.

⁴⁸ C. C. Giurescu, *op. cit.*, p. 119.

DAS ALTER DER DORFSIEDLUNGEN AM BORCEA-ARM

Zusammenfassung

Es werden archäologische Funde dargelegt, die das Alter einiger menschlicher Niederlassungen am Borcea-Arm bestimmen.

Grădiştea Coslogeni — Bronzezeit; Mircea Vodă — 4.-3. Jh. v.u.Z.; Dichişeni, Gildău, Pietroiu, Cocargea, Borduşani, Făcăeni — verschiedene Antiquitäten; Călăraşi-Zone — Siegel aus dem 7.-10. Jh. u.Z.; Jegălia — Münzschatze und römische Keramik.

Die mittelalterlichen Siedlungen am Borcea-Arm erscheinen auf Landkarten die in der zweiten Hälfte des 18. Jh. angefertigt wurden sowie z.B. „Der Lauf der Donau von Wien bis zur Mündung im Schwarzen Meer (1773), der Karte von Robert von Vaugondy (1778), der von F. Jos. Ruhendorf (1778).

Insgesamt treten auf diesen Karten etwa 23 Ortschaften auf, d.h. etwa genau so viele wie es heute sind.

Anhand einiger Dokumente erörtert der Verfasser auch die Angaben, die sich auf das Alter dieser Siedlungen beziehen, das für jede einzelne verschiedenen ist.

Die archäologischen Funde sind nicht zu zahlreich. Bei Piuia Pietrii — 14. Jh., bei Călăraşi — 14. Jh., bei Dichişeni — Schatzfund aus dem 14. Jh. Diese Funde bestätigen die urkundlichen Belege, in denen 20 Dörfer erwähnt sind: zwei im 14. Jh., neun im 15., neun im 16. Jh. Die meisten davon waren Schenkungen des Fürsten an die Klöster Cozia, Dealul, Argeş, Mărgineni, Snagov.